

**ВСЕСВІТНЯ ІСТОРИЯ**

УДК 94(44+620):327(44)"]1851/1900"](045)

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-51-105-111>**The Egypt in France's foreign policy in the second half of the 19th century****Kateryna V. Yakovenko**

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

PhD. (History), Associate Professor (Ukraine)

email: [k.didenko@udpu.edu.ua](mailto:k.didenko@udpu.edu.ua)ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8406-173X>**Abstract.**

**The aim of the article** is to examine the Egyptian question in France's foreign policy in the second half of the 19th century. **The research methodology** is based on the principles of historicism, comprehensiveness, and objectivity. These principles relied on methods of generalization, the combination of historical and logical analysis, document analysis, as well as problem-chronological, structural-comparative, and system-analytical methods. **The scientific novelty** lies in demonstrating, through the example of Egypt, the peculiarities of the formation of France's Middle Eastern policy in the second half of the 19th century. **Conclusions.** The events of the second half of the 19th century show that the Egyptian question occupied a significant place in France's North African policy. However, its restrained position in the 1880s was justified by several crucial factors, namely: the need to ensure the security of its colonial empire, concerns about the spread of pan-Islamic ideas, and the pursuit of its own continental security. It is also worth noting that the resolution of the Egyptian question in France largely depended on the nature of its relations with other European powers—Great Britain, Russia, and Germany. Additionally, a significant factor influencing the level and nature of diplomatic activity in the Nile Valley was the internal situation within France itself, which resulted in an inconsistent political course toward Egypt. Ultimately, both external and internal factors led France to defeat in the struggle for dominance in the Nile Valley.

**Keywords:** Egypt, Middle Eastern policy, Middle East, Pan-Islamism, Khedive.

**Єгипет у зовнішній політиці Франції другої половини 19 століття****Катерина Яковенко**

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

кандидат історичних наук, доцент (Україна)

email: [k.didenko@udpu.edu.ua](mailto:k.didenko@udpu.edu.ua)ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8406-173X>**Анотація.**

**Метою статті** є розглянути, яким було єгипетське питання у зовнішній політиці Франції другої половини XIX ст. **Методологія дослідження** зумовлена використанням принципів історизму, всебічності та об'єктивізму. Вказані принципи базувались на методах узагальнення, поєднання історичного та логічного аналізу, аналізу документів, проблемно-хронологічного, структурно-порівняльного та системно-аналітичного методів. **Наукова новизна** полягає у тому, щоб на прикладі Єгипту показати особливості формування близькосхідної політики Франції в другій половині XIX ст. **Висновки.** Події другої половини XIX ст. показують, що єгипетське питання займало істотне місце в північно-африканській політиці Франції. Однак її стримана позиція в 1880-і роки була обґрунтована важливими факторами, а саме – необхідністю забезпечення безпеки своєї колоніальної імперії, певною боязню поширення панісламістських ідей, а також із прагнень власної континентальної безпеки. Також варто відзначити, що вирішення єгипетського питання у Франції значною мірою залежало від характеру взаємовідносин цієї країни з іншими європейськими державами – Великобританією, Росією, Німеччиною. Крім того, фактором, що суттєво впливав на рівень і характер активності дипломатії в долині Нілу, була ситуація всередині самої Франції і відповідно непослідовність політичного курсу щодо Єгипту. Зовнішні та внутрішні фактори врешті призвели Францію до поразки в боротьбі за переважання в долині Нілу.

**Ключові слова:** Єгипет, близькосхідна політика, Близький Схід, панісламізм, хедив.

**Постановка проблеми.** Вивчення історії країн Близького Сходу сьогодні, як ніколи, привертає увагу дослідників, оскільки в умовах глобалізації світу та його формальному поділу на дві ідентичності – демократії та авторитарні режими – цей регіон набуває важливого геополітичного значення у зовнішніх політиках провідних країн світу. Ще одним фактором, що привертає увагу до цього регіону є невирішений конфлікт між Ізраїлем та країнами Арабського світу, що час від часу то призупиняється, то розгоряється з новою силою. Тому дослідження історії країн Близького Сходу та їх взаємозв'язків з європейськими державами може не лише допомогти виявити історичні корені наявних проблем, але й знайти шляхи їх вирішення. Ця розвідка є спробою на прикладі конкретної країни – Єгипту, показати особливості формування близькосхідної політики Франції в другій половині XIX ст.

**Аналіз джерел та останніх досліджень.** Останнім часом в українській історіографії багато уваги приділяється питанню дослідження історії міжнародних відносин, проте історія політики Франції на Близькому Сході практично не вивчалась. Однією з нечисельних робіт в цьому напрямку є монографія Ю.А. Боева, що присвячена дослідженню зовнішньої політики Франції на Близькому Сході в 1898-1914 рр. (Боев, 1964). Загалом в українській історичній науці питання французької політики, зокрема по відношенню до Єгипту, залишаються практично не висвітленими. Найбільш чисельними у вивченні цього питання є французькі дослідники, чиї публікації супроводжуються майже завжди документальними та картографічними додатками. Так, Ж. Шарль-Ру (Шарль-Ру, 1901) у своїй роботі «Суецький перешийок та Суецький канал. Історія і сучасність» аналізує основні причини французького інтересу до Єгипту, але поряд з тим уникає оцінок правлячих і комерційних кіл Франції, пояснюючи, що вторгнення до Єгипту було вимушеним й спровокованим британською політикою в Середземномор'ї. Франко-єгипетські економічні відносини висвітлені у дослідженні вчених з Каїрського університету у Р. аль-Бараві і М.Х.Улейша «Економічний розвиток Єгипту в новий час» (Аль-Бараві, Улейша, 1954), які оцінюють вплив Франції на розвиток Єгипту.

**Мета статті** – розглянути єгипетське питання у зовнішній політиці Франції другої половини XIX ст.

**Виклад основного матеріалу.** Незважаючи на те, що європейські колонізатори прийшли в Африку задовго до XIX століття, але якраз в цей час, особливо в його другій половині відбувались жорсткі змагання європейських держав за вільні землі Африки, що стала причиною конкуренції Італії та Німеччини, Франції та Великобританії. Тут був зосереджений цілий комплекс стратегічних, торгово-економічних та культурних інтересів провідних держав Європи. А в основі так званої «битви за Африку» було співробітництво європейських держав за політичне, економічне та культурне домінування в Єгипті або єгипетське питання.

Активні намагання поширити французький вплив на Єгипет були проведені в кінці XVIII – першої третини XIX ст. і пов'язані з правлінням Наполеона Бонапарта та його наступників. Цей період характеризується силовими методами підкорення Єгипту, згадаймо хоча б експедиції Бонапарта до Єгипту. Проте, ближче до середини XIX століття правлячі кола Франції прийшли до висновку, що лише силовими методами в Єгипті закріпитися не вдасться і ще за правління Карла X (1824-1830) та Луї-Філіппа (1830-1848) змінилася тактика з силового на мирне проникнення (Георгієв, 1988, с. 78). Також до середини XIX століття змінилися цілі французьких правлячих кіл: якщо в кінці XVIII – на початку XIX ст. Єгипет розглядався Парижем лише як засіб позбавити Індії англійців, то вже в 1930-х роках безпосередньо сама країна стала привертати увагу французької дипломатії та фінансової олігархії. До того ж, із завоюванням Алжира у Версалі були схильні думати не про вигнання англійців з Індії, які у зазначений період зуміли значно зміцнити свої позиції, а про перетворення Середземного моря у «Французьке озеро» шляхом утвердження французького впливу у Північній Африці та Малій Азії (Петрова, 1975, с. 67).

Значно змінилась зовнішня політика Франції за уряду Адольфа Тьера (1836, 1840). На відміну від своїх попередників Тьер добре розумів, що економічне та політичне зростання Франції неможливе без наявності великих колоніальних володінь. Будучи главою уряду та одночасно займаючи посаду міністра іноземних справ, Тьер усі свої зусилля спрямував на збереження домінуючого французького впливу в Єгипті та Сирії (Георгієв, 1988, с. 93). У турецько-єгипетському конфлікті 1839-1840 рр. французький міністр явно став підтримувати єгипетського пашу Мухамеда Алі, розраховуючи у випадку перемоги якого не тільки розширити сферу французького впливу на Близькому Сході, але й за надану допомогу отримати від Мухамеда Алі ще більше пільг для французьких компаній в Єгипті. Окрім того, французького прем'єра зацікавив Суец. На його думку, встановлення французького контролю над Суецьким перешийком дозволило б не лише завдати значного удару по англійській остріндській торгівлі, але й зміцнити позиції Франції в регіоні – в Парижі мріяли остаточно

підкорити Алжир, Єгипет, Сирію і з часом створити єдину французьку Африку (Петрова, 1975, с. 136).

Єгипет мав для Франції важливе стратегічне значення. З часу завоювання Алжира в 1830-1860-х роках, французька політична еліта мріяла про заснування північно-африканської колоніальної імперії, а дипломатія завжди діяла з огляду на загальну політичну ситуацію в Магрибе. Франція здійснювала в Єгипті і активну культурну експансію. Практично всі представники місцевої інтелігенції та політичні лідери країни навчалися в привілейованих французьких школах. Ще одним інструментом французького впливу в країні стали чисельні католицькі місії, які, незважаючи на суто світський характер Третьої республіки, вважалися досить впливовими в колоніальних колах і активно пропагували ідею створення Французької північно-африканської імперії. Результатом такої культурної політики Франції стала франкізація єгипетських правлячих кіл. Загалом, дипломатична діяльність французів в єгипетському питанні визначалася цілим комплексом інтересів, а також відносинами з іншими європейськими державами в цьому питанні (Боев, 1964, с.83).

Однією з важливих особливостей зовнішньої політики Франції було її протистояння з Великобританією, що яскраво проявилось під час будівництва Суецького каналу. Франція прагнула до будівництва каналу спочатку збудувати коротший шлях до Індії та її захоплення, проте з огляду на міцні британські позиції в індійському регіоні стало зрозумілим, що це неможливо. Тому з допомогою майбутнього Суецького каналу французи ставили метою послаблення Британії через послаблення потужної економічно Ост-Індської компанії. Великобританія, відчувачи посилення Франції на Близькому Сході та бачучи її намагання закріпити свій вплив, робило все можливе, щоб цього не допустити (Бур'ян, 1994, с.118).

У 1854-1856 роках Фердинанд де Лессепс отримав концесію від хадива (правителя) Єгипту Мухаммеда Саїд-Паші на створення компанії, яка мала зайнятися будівництвом судноплавного каналу, відкритого для суден усіх країн. За умовами концесії, компанія мала дозвіл на використання каналу протягом 99 років з моменту відкриття, після чого він мав перейти єгипетському уряду. Де Лессепс використав свої дружні відносини з Саїдом, які здобув, перебуваючи на посаді французького дипломата у 1830-х роках (Виноградов, 1969, с. 144). 15 грудня 1858 року була заснована Компанія Суецького каналу, роботи з перервами зайняли майже 11 років з використанням примусової праці єгипетських робітників.

Великобританія, що спочатку скептично поставилась до зведення каналу, скоро визнала його важливим торговельним маршрутом і сприйняла французький проект як загрозу для своїх геополітичних та фінансових інтересів, тому намагалась перешкодити будівництву. Британська імперія офіційно засудила примусову працю єгипетських працівників і, навіть, направила озброєні бедуїнські загони, щоб спровокувати бунт серед робітників. У результаті віце-король призупинив використання рабської праці, що тимчасово припинило будівництво (Шарль-Ру, 1901, с.94).

Спочатку міжнародна громадська думка з недовірою поставилась до проекту, акції Компанії Суецького каналу не продавались за кордоном, проте, були швидко розпродані у самій Франції.

На початку 1869 р. британський уряд був змушений змиритися з будівництвом каналу. І хоча британська сторона продовжувала ставитися до будівництва каналу в цілому негативно, проте дипломатичний тиск з боку Лондона на Стамбул і Каїр значно зменшився. Уряд Наполеона III в цей період всесторонньо сприяв Компанії каналу. Так, для забезпечення додаткового фінансування будівництва Лессепсу було дозволено організувати у Франції спеціальну лотерею, а також випустити додаткові акції (Виноградов, 1969, с. 148). Значною мірою, саме завдяки підтримці уряду 17 листопада 1869 р. відбулося відкриття нового водного шляху, який скоротив шлях з Європи в Індію на 2 тисячі кілометрів, а з Лондона в Кувейт на 10 тисяч кілометрів, все це негайно і різко вплинуло на світову торгівлю (Шарль-Ру, 1901, с. 212). Відкриття каналу також зіграло важливу роль у розширенні європейського впливу і колонізації Африки. Зовнішні борги примусили Ісмаїла-Пашу, наступника Саїд-Паші, продати частку каналу, що належала його країні, за 4 млрд фунтів стерлінгів Великій Британії в 1875 році, Франція все ще залишалася головним акціонером. Відкриття каналу можна розглядати як безумовний триумф політики Версаль в Єгипті, що було досягнуто в небезпечній і тривалій боротьбі з найбільшим колоніальним гегемоном на Сході – Великобританією (Аль-Барави, Улейш, 1954, с. 205).

Період Третьої республіки у Франції (4 вересня 1870 – 10 липня 1940 рр.) в другій половині XIX століття характеризувався частковою міжнародною ізоляцією після Франкфуртського мирного договору (Манфред, 1952, с. 57), що дещо ускладнювало зовнішню політику французького уряду, зокрема й на Близькому Сході. Але, незважаючи на надзвичайно важке міжнародне становище Франції, у Версалі не залишали думки про зміцнення французького впливу на Близькому Сході. Так, міністр іноземних справ Третьої

Республіки Жюль Фавр (1809-1980) в інструкціях Французької служби в Стамбулі, датованих 12 червня 1871 р., тобто через місяць після підписання Франкфуртського договору з Німеччиною, вказав, що роль Франції на Сході залишається незмінно важливою. При цьому Фавр також заявив, що в разі зміни міжнародних обговорень Франція має проявити ініціативу в ближньо-східних справах, а тому необхідно мати можливість для дипломатичних маневрів і бути готовими до активної ролі в майбутньому (Ададуров, 2002, с. 49). Таким чином, не розповсюджується можливість розширення сфери впливу в Туреччині, Єгипті, Сирії та Лівані. Проте інтереси Франції в цьому регіоні, зважаючи на вже завершений колоніальний поділ світу, все частіше стикалися з інтересами інших європейських держав, і в першу чергу з інтересами Великобританії. Зміцнення позиції Франції на Близькому Сході цілком могло стати причиною погіршення відносин з Великобританією. У цих умовах уряд Третьої Республіки продовжив пошук такого союзника, який підтримував інтереси Франції не тільки в Європі, але і на Сході. І на роль такого союзника, на думку керівників французької зовнішньої політики, краще всього підходила Росія, розпочався так званий «російський курс», що був основою зовнішньої політики Франції в першій половині 70-х рр. (Манфред, 1952, с. 174). Поряд з цим Франція не відмовилася від спроб налагодити дипломатичні відносини і з Великобританією. Зближення Франції та Англії в останній третині XIX століття було недовгим внаслідок чергового зіткнення інтересів двох країн на Близькому Сході, зокрема в Єгипті.

Тим часом до осені 1881 р. ситуація в Єгипті загострилася. Встановлення подвійного контролю Франції та Великобританії над Єгиптом створило умови для подальшого руйнування країни. Зрозуміло, що встановлення спільного англо-французького фінансового контролю над Єгиптом посилювало фінансовий та політичний тиск над ним та викликало хвилю обурення як простого народу, так і правлячих кіл. На початку 1880-х років хедив (правитель Єгипту) втратив економічну владу та поступово втрачав й політичну. Важливим лозунгом опозиції був націоналістичний лозунг: «Єгипет для єгиптян», що став результатом діяльності іноземних банкірів, підприємців та дипломатів, які контролювали всю фінансову систему країни, та лобіюючих політичних діячів (Шарль-Ру, 1910, с. 198). 9 вересня 1881 р. повстання розпочалось з виступу офіцерів єгипетської армії під керівництвом полковника Арабі. Це була не перша спроба офіцерів протистояти режиму та іноземним інтервентам. Саме в єгипетській армії, реорганізованій ще Мухамадом-Алі за європейським зразком, з'явилася та частина вестернізованої інтелігенції, яка, ґрунтуючись на європейські ідеали, прагнула національної свободи і суверенітету та вимагала незалежності від Заходу (Боев, 1964, с.189).

До вересня 1881 р. Арабі та його прихильників підтримувала значна частина населення. У цій ситуації хедив був вимушений піти на поступки офіцерам, зокрема сформувати новий кабінет міністрів, де найважливіші пости зайняли єгипетські патріоти, прихильники полковника Арабі, що не збирались миритися з європейським контролем, який практично повністю був ліквідований на початку 1882 р. Європу хвилювала можлива загроза блокади Суецького каналу, що стало б ударом не тільки по економічним інтересам західних держав, для яких Суец був одним із найважливіших торгових шляхів, але й загалом для світової торгівлі. Для Франції встановлення ворожого Заходу націоналістичного єгипетського режиму представляло собою не меншу загрозу, оскільки це могло мати негативні наслідки для Алжиру і Тунісу, де вже були французькі війська, а зміна влади в Єгипті могла стати прикладом до зміни уряду на націоналістичний і в цих країнах. Виступ полковника Арабі став значним випробуванням для французького уряду, тому французька дипломатія йде на зближення з англійцями для вирішення єгипетського питання. Французи пропонують спільну військову інтервенцію, проте англійці коливались – військова інтервенція вимагала серйозних коштів, не кажучи вже про те, що було зовсім незрозуміло, на який період часу варто вводити війська. Французька дипломатія викликала коливання англійців швидше як хід з метою замаскувати підготовку до одноосібної окупації. Проте самостійно ввести війська не наважувались, зважаючи на ряд міжнародних факторів. По-перше, об'єднання та посилення Німеччини, що вже мала значний вплив на міжнародну політику та теж вела переговори з Англією стосовно встановлення спільного контролю над Єгиптом й таким чином намагалась усунути Францію з регіону. По-друге, Єгипет залишався під номінальним володінням Туреччини, що теж у вказаний період активізувалась у зовнішній політиці та під гаслом оголошення джихаду європейцям намагалась об'єднати країни арабського світу під своїм керівництвом. У Парижу були всі підстави думати, що тепер турецький султан захоче скористатись ситуацією і перетворити номінальний контроль над Єгиптом в реальний. Зрозуміло, що встановлення його влади над Єгиптом було не вигідно європейським державам як з економічної, так і стратегічної точки зору. Крім того, перехід однієї з найбільших арабських країн Африки під контроль Туреччини став би першим кроком на шляху до підйому панісламістського руху, що викликало б серйозні наслідки на всьому Близькому Сході. Керуючись подібними висновками, посол Франції в Лондоні П. Шалемель-

Лекур писав, що «держави будуть незадоволені й схвильовані, якщо завдання відновлення порядку в Єгипті буде взято Туреччиною» (Манфред, 1952, с. 147).

24 червня 1882 р. за ініціативою Франції була викликана конференція в Константинополі. За задумом англійців і французів, програмним документом конференції стала їх спільна нота від 11 лютого 1882 р., відповідно до якої Єгипет зобов'язаний виконувати свої численні міжнародні зобов'язання, у тому числі по відношенню до Франції та Великобританії. Таким чином, вони намагалися ще раз утвердити подвійний англо-французький контроль над Єгиптом шляхом дипломатії. На конференціях, що проходили в італійському посольстві, були представлені всі країни, що брали участь у вирішенні єгипетського боргу, а також Німеччина. Хоча представники держави зібралися в турецькій столиці, Порта відмовилася приймати участь у роботі конференцій, обґрунтовуючи свою позицію тим, що «Єгипет не тільки складова частина імперії, але її серце, частина найбільш важлива в очах мусульман» і якщо питання Єгипту вирішиться на конференціях, організованих Францією та Англією, то «це буде добрим прикладом для інших провінцій» і свідченням того, що «Європа бере в свої руки рішення питання, що стосується внутрішнього управління однієї з частин Турецької імперії» (Боев, 1964, с. 202).

Проголошення сторони Італії в якості третьої держави для здійснення військового втручання в Єгипет було здійснено разом із Великобританією під тиском на Францію. Цілком очевидно, що англійці намагалися використати протиріччя двох держав у своїх інтересах. Можлива участь Італії в інтервенції була бажаною для Британії з двох причин: з одного боку, Італія виступала як своєрідний важіль у протистоянні з Францією в Північній Африці, з другої сторони, чим більше держав візьме участь в окупації, тим менш значущими стали б витрати Великобританії. Подібний розвиток подій явно не відповідало інтересам французького прем'єра Ке д'Орсе, уряд якого вважав, що в справі Єгипту мають право втручатися лише Англія та Франція (Бур'ян, 1994, с.134).

Як і варто було очікувати, Константинопольська конференція не мала істотних результатів. У той же час ситуація в Єгипті прийняла небезпечний для європейських держав характер. Хедив був усунутий від влади і втік з Каїра в Олександрію, де пройшли не менш серйозні хвилювання, ніж у столиці. 29 липня 1882 р. палата депутатів Франції 417 голосами проти 75 відмовила уряду в проханні прийняти рішення, необхідне для здійснення втручання в Єгипет. Більша частина депутатів боялась, що, сконцентрувавши свої сили в Єгипті, Франція надасть можливість Німеччині напасти.

У підсумку Великобританія була вимушена діяти сама і 11 липня 1882 р. британські війська під керівництвом адмірала Сеймура бомбардували Олександрію, використавши як привід будівництво фортифікаційних засобів загонами Арабі. Англійська армія, просуваючись вперед, 2 серпня окупувала район Суецького каналу. 13 вересня відбулася поразка в Телль-ель-Кебіре, де єгипетську армію було розгромлено, а через два дні англійці взяли Каїр і невдовзі вся країна виявилася під їх контролем (Виноградов, 1991, с.109). Такий розвиток подій частково відповідав і інтересам самої Франції, яка намагалась не допустити турецького втручання в Єгипет та як наслідок поширення панісламістського руху в Північній Африці. Оскільки об'єктивної можливості реалізувати військову інтервенцію у французів не було з огляду на побоювання агресивної зовнішньої політики Бісмарка, то завадити Туреччині руками англійців та уступкою їм Єгипту було більш безпечним рішенням. Для французької громадської думки відмова від єгипетської експедиції була обґрунтована в першу чергу бажанням сконцентрувати сили країни в Європі. Звичайно, Франція зовсім не збиралася йти з Єгипту: занадто серйозні були там інтереси французького капіталу.

У перші роки окупації англійці не надто успішно справлялися із задачами відновлення порядку в країні, аж до середини 1880-х років Єгипет перебував у важкій фінансовій кризі. Намагаючись знайти компроміс з Францією та іншими державами, англійці в 1884 р. запропонували провести в Лондоні конференцію з метою колективного врегулювання фінансових проблем Єгипту (Черкасов, 1983, с. 111).

Однак вона не принесла позитивних результатів, так як державам не вдалося досягти будь-яких певних домовленостей. На наступний рік У. Гладстон, прем'єр-міністр Великобританії, зробив ще одну спробу домовитися з Францією стосовно єгипетських фінансів. Цього разу англійці були готові до більш істотних уступок, і Лондонська конвенція 1885 р. була проведена з урахуванням деяких французьких вимог, згідно з якими підтверджувався і зміцнювався міжнародний контроль над єгипетськими фінансами, який надалі повинен була здійснювати Каса єгипетського боргу. Поточний борг не повинен був перевищити 1 млн. ф. ст. Весь дохід країни, за виплатою боргів і витрат адміністрації, розділювався між Касою і єгипетським урядом (Суецкий канал, 1957, с. 112). У цілому Франція була задоволена прийнятим рішенням, так як воно дозволило їй закріпити фінансовий контроль над Єгиптом. Ще однією перемогою Франції стало включення в Касу єгипетського

.....  
боргу Німеччини і Росії, що повністю відповідало французьким інтересам. Франція намагалася залучити зацікавлені держави до швидкого вирішення проблеми Єгипту з метою створити потужну опозицію британській державі на Нілі (Аль-Барави, Улейш, 1954, с. 278).

Важливою подією в історії єгипетського питання стало прийняття Конвенції щодо забезпечення вільного плавання по Суецькому каналу, яку 29 жовтня 1888 р. підписали Росія, Німеччина, Австро-Угорщина, Франція, Великобританія, Італія, Нідерланди, Іспанія та Туреччина (Боев, 1964, с. 348).

Про те, що в 1880-і роки Франція була рішуче не налаштована на протистояння з англійцями в Єгипті, свідчить невисокий інтерес французького суспільства до цієї проблеми. Єгипетське питання в 1880-і роки займало громадську думку Франції набагато менше, ніж, наприклад, її експансія в Південно-Східній Азії або на Мадагаскар. Дві ці проблеми лежали в основі так званого колоніального підйому, який мав місце у Франції в середині 1880-х років. Він був пов'язаний з ім'ям міністра іноземних справ Ж. Феррі, що зумів відродити у французів бажання до експансії. Однак колоніальний поворот практично не вплинув на позицію Франції по єгипетському питанню. Британська окупація посилила англо-французьку конкуренцію в Єгипті, але бажання Парижу відгородити Єгипет від впливу з боку Порту були більшими, ніж конкуренція з британцями. Звичайно, навіть якщо б Франція побажала серйозно зрушити британське домінування в Єгипті, вона зіткнулась з тими ж перешкодами, що заважали їй самотійно провести військову інтервенцію у 1882 р. (Черкасов, 1983, с. 156).

У другій половині 1880-х років Франція все ще відчувала себе недостатньо впевненою, щоб здійснювати ефективну колоніальну політику. Напруженість у відносинах з Німеччиною не зникла: в 1880-і роки вона була сильною у французькому спілкуванні, як ніколи, свідченням чого стала чергова «військова тривога» 1887 р. Парижу слідувало діяти з обережністю на необхідність підтримки безпеки свого східного кордону в Європі (Антюхіна-Московченко, 1986, с. 187).

Серйозні зміни в становищі Франції намітилися на початку 1890-х років. Багато в чому вони були пов'язані з укладенням військово-політичного союзу між Францією і Росією в 1891-1893 рр., що був викликаний поступовим зближенням Англії з Троїстим союзом, а також погіршенням німецько-російських відносин. Підписання договору з Росією істотно посилювало позиції Франції на міжнародній арені, дозволяло перейти до активної колоніальної політики та стати одним з учасників боротьби за Верхній Ніл. В 1890 р. у відставку пішов канцлер Німеччини Бісмарк, і це теж сприяло активізації Франції на міжнародній арені, так як французька дипломатія мала страх не стільки перед Німеччиною, скільки перед фігурою самого Бісмарка, чия політика завжди була спрямована проти Франції. Змінилися настрої і всередині країни. Найбільшим впливом у парламенті користувалася «колоніальна група» депутатів, які пропагували експансіонізм і створення великої колоніальної імперії.

Істотне загострення в англо-французьких відносинах сталося в 1893 р. у зв'язку з міністерською кризою в Єгипті. Безпосереднім результатом кризи стало збільшення британського військового контингенту в Єгипті. Це викликало протести з Парижа, де з упевненістю стали говорити про те, що Британія не збирається виконати свої обіцянки по евакуації військового контингенту. Поступове наростання напруженості у відносинах двох держав вийшло в підсумку Фашодської кризи 1898 р.

**Висновки.** Події другої половини XIX ст. показують, що єгипетське питання займало істотне місце в північно-африканській політиці Франції. Однак її стримана позиція в 1880-і роки була об'ґрунтована важливими факторами, а саме – необхідністю забезпечення безпеки своєї колоніальної імперії, певною боязню поширення панісламістських ідей, а також із прагнень власної континентальної безпеки. Установлення британського домінування в Єгипті в 1880-і роки в якійсь мірі відповідало французьким інтересам.

Також варто відзначити, що вирішення єгипетського питання у Франції значною мірою залежало від характеру взаємовідносин цієї країни з іншими європейськими державами – Великобританією, Росією, Німеччиною. Крім того, фактором, що суттєво впливав на рівень і характер активності дипломатії в долині Нілу, була ситуація всередині самої Франції і, відповідно, непослідовність політичного курсу щодо Єгипту. Зовнішні та внутрішні фактори врешті призвели Францію до поразки в боротьбі за переважання в долині Нілу.

#### **Джерела та література:**

- Ададуrow, В.** (2002) Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: Видавництво УКУ, 412 с.
- Аль-Барави, Р., Улейш, М.Х.** (1954) Экономическое развитие Египта в новое время. М., 300 с.
- Антюхіна-Московченко, В.И.** (1986) Третья республика во Франции: 1870-1918. М., 486 с.

- Боев, Ю.А.** (1964) Близький Схід у зовнішній політиці Франції (1898-1914 рр.). Нариси дипломатичної боротьби Франції за Близький Схід. Київ, 480 с.
- Бур'ян, М.С.** (1994) Єгипет у зовнішній та колоніальній Великобританії. Луганськ, 168 с.
- Виноградов, К.Б.** (1969) Фердинанд Лессепс та будівництво Суецького каналу. *Питання історії*. №11. С. 139-154.
- Виноградов, К.Б.** (1991) Світова політика 60-80-х років. XIX століття. Події та люди. Л., 168 с.
- Георгієв, Е.Г.** (1988) Африканская политика Франции. М., 269 с.
- Манфред, А.З.** (1952) Внешняя политика Франции 1871-1891 г. М., 592 с.
- Новая история в документах и материалах.** (1934). М. Т.1. С. 97-113.
- Петрова, І.Л.** (1975) Система монополій у зовнішній торгівлі Єгипту при Мухаммеді Алі. *Економічний розвиток країн Близького та Середнього Сходу*. С. 83-95.
- Суэцкий канал** (1957). Суэцкий канал. Сборник документов. М., 180 с.
- Черкасов, П.П.** (1983) Судьба империи: очерк колониальной экспансии Франции XVI-XX ст. М., 184 с.
- Шарль-Ру, Ж.** (1901) Суецкий перешейок та Суецкий канал. Історія та сучасність. Париж. URL: [https://books.google.com.ua/books/about/L\\_isthme\\_et\\_le\\_canal\\_de\\_Suez.html?id=jCKosCWyiMC&redir\\_esc=y](https://books.google.com.ua/books/about/L_isthme_et_le_canal_de_Suez.html?id=jCKosCWyiMC&redir_esc=y)
- Шарль-Ру, Ж.** (1910) Оповіді про експедицію в Єгипет. Париж, 352 с. URL: <https://ia801305.us.archive.org/33/items/lesoriginesdelex00charuoft/lesoriginesdelex00charuoft.pdf>

#### References:

- Adadurov, V.** (2002) Istoriiia Frantsii. Korolivska derzhava ta stvorennia natsii (vid pochatkiv do kintsia XVIII stolittia). [History of France. The royal state and the creation of the nation (from the beginning to the end of the 18th century)]Lviv: Vydavnytstvo UKU, 412 s. [in Ukraine].
- Al-Baravi, R., Uleish, M.Kh.** (1954) Ekonomicheskoe razvitie Egipta v novoe vremia. [Economic development of Egypt in modern times] M., 300 s. [In Russian].
- Antukhina-Moskovchenko, V. I.** (1986) Tretia respublika v Frantsii 1870-1918 [The Third Republic in France:1870–1918]. M. 486 s. [In Russian].
- Boiev, Yu.A.** (1964) Blyzkyi Skhid u zovnishnii politytsi Frantsii (1898-1914 rr.). Narysy dyplomatychnoi borotby Frantsii za Blyzkyi Skhid. [The Middle East in French Foreign Policy (1898-1914). Essays on France's diplomatic struggle for the Middle East] Kyiv, 480 s. [in Ukraine].
- Burian, M.S.** (1994) Yehypet u zovnishnii ta kolonialnii Velykobrytanii [Egypt in external and colonial Britain.] Luhansk, 168 s. [in Ukraine].
- Cherkasov, P. P.** (1983) Sudba imperii ocherk kolonialnoi ekspansii Frantsii XVI-XX st. [The Fate of an Empire: An Essay on the Colonial Expansion of France in the 16th-20th Centuries] M 184 s. [In Russian].
- Georgiv, E. G.** (1988) Afrikanskaia politika Frantsii [France's African Policy]. M., 269 s. [In Russian].
- Manfred, A. Z.** (1952) Vneshniaia politika Frantsii 1871-1891 g.[ Foreign Policy of France 1871-1891] M., 592 s. [In Russian].
- Novaia istoriia v dokumentakh i materialakh** (1934) [New history in documents and materials.] M. T.1. S. 97-113. [In Russian].
- Petrova, I.L.** (1975) Systema monopolii u zovnishnii torhivli Yehyptu pry Mukhammedi Ali [system of monopolies in Egypt's foreign trade under Muhammad Ali]. *Ekonomichnyi rozvytok krain Blyzkoho ta Serednoho Skhodu*. S. 83-95. [in Ukraine].
- Sharl-Ru, Zh.** (1901) Suetskyi pereshyiok ta Suetskyi kanal. Istoriiia ta suchasnist. [The Isthmus of Suez and the Suez Canal. History and present.]. Paryzh. URL: [https://books.google.com.ua/books/about/L\\_isthme\\_et\\_le\\_canal\\_de\\_Suez.html?id=jCKosCWyiMC&redir\\_esc=y](https://books.google.com.ua/books/about/L_isthme_et_le_canal_de_Suez.html?id=jCKosCWyiMC&redir_esc=y) [in Ukraine].
- Sharl-Ru, Zh.** (1910) Opovidi pro ekspedytsiiu v Yehypet. Paryzh [Tales of an Expedition to Egypt. Paris]. URL: <https://ia801305.us.archive.org/33/items/lesoriginesdelex00charuoft/lesoriginesdelex00charuoft.pdf> [in Ukraine].
- Suetskii kanal** (1957). Suetskii kanal. Sbornik dokumentov [Suez Canal. Collection of documents]. M., 180 p. [In Russian].
- Vynogradov, K.B.** (1969) Ferdynand Lesseps ta budivnytstvo Suetskoho kanalu [Ferdinand de Lesseps and the construction of the Suez Canal]. *Pytannia istorii*. №11. S. 139-154. [in Ukraine].
- Vynogradov, K.B.** (1991) Svitova polityka 60-80-kh rokiv. XIX stolittia. Podii ta liudy. [World politics of the 60s-80s. 19th century. Events and people.] L., 168 s. [in Ukraine].